

Itä-Suomen yliopistot:

Alueellisen roolinsa tiedostavia ja alueensa kehittämiseen panostavia kansainvälisiä tiedelaitoksia?

Korkeakoulujen arviointineuvosto julkisti äskettäin raportin kolmen Itä-Suomen yliopiston alueellisesta vaikuttavuudesta. Raportin laatineessa kansainvälisessä arviointiryhmässä jäsenenä toimineen Vaasan yliopiston talousmatematiikan professori Ilkka Virtasen artikkeli perustuu tähän raporttiin sekä arviointiprojektin päätösseminaarissa Lappeenrannassa 15.9.1998 käytyihin keskusteluihin.

Arvioinnin toteutus

Itä-Suomen yliopistojen (Joensuun ja Kuopion yliopistot, Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu) yhteinen arviointiprojekti, jossa erityisteenä oli yliopistojen alueellinen vaikuttavuus, toteutettiin vuosina 1996-98. Aloite projektin toteuttamiseksi tuli opetusministeriöltä. Yliopistot tarttuivat annettuun haasteeseen ja aloittivat itsearviointinsa valmistelut. Projektin aikana toimintansa aloittanut Korkeakoulujen arviointineuvosto otti projektin sittemmin hallintaansa ja mm. kansainvälisen vertaisarvioinnin organisointi oli kokonaisuudessaan neuvoston vastuulla.

Projektin loppuraportin (Dahllöf ym. 1998) julkistamistilaisuudessa ja projektin päätösseminaarissa Lappeenrannassa arviointineuvoston puheenjohtaja, professori **Jarmo Visakorpi** saattoikin todeta, että kyseessä oli ensimmäisen arviointineuvoston toimesta toteute-

tun yliopistoarvioinnin julkistamistilaisuus. Erikoista arvioinnissa oli myös se, että arviointi toteutettiin samanaikaisesti kolmessa yliopistossa yhteisen tavoiteasettelun ja yhteisen, tosin löyhän sateenvarjo-organisaation puitteissa. Kokonaisarvioinnin sijasta teemaksi valittiin yliopistojen vaikuttavuus, erityisesti alueellinen vaikuttavuus.

Arvioinnin toteutus noudatti pääosin perinteisiä arviointiprosessin muotoja. Kukin yliopisto suoritti aluksi itsenäisesti oman itsearviointinsa. Nämä itsearviointiraportit on sittemmin julkaistu (ks. viiteluettelo). Arviointiryhmä koki itsearvioinnit perusteellisesti ja huo-

lella toteutetuiksi, laadukkaiksi, informatiivisiksi ja avoimen rehellisiksi. Raportteja voikin suositella kaikille yliopistoarvioinnista ja yliopiston vaikuttavuudesta kiinnostuneille lukijoille.

Korkeakoulujen arviointineuvoston organisoima kansainvälinen asiantuntijaryhmä otti työnsä lähtökohdaksi nämä itsearviointiraportit. Raporttien antamaa informaatiota tarkennettiin ja täydennettiin maaliskuun 1998 yliopistovierailuilla, arviointiryhmän ja yliopistojen yhteisellä toukokuuisella palauteseminaarilla sekä kevään ja kesän kuluessa erälle keskeisille ministeriöille osoitetuilla kyselyillä. Yliopistovierailujen aikana ryhmällä oli tilaisuus tavata ja haastatella paitsi yliopistojen johtoa myös edustavaa joukkoa henkilökuntaa, opiskelijoita ja eri sidosryhmien edustajia. Arviointineuvoston organisoima tuki ryhmän työlle on ollut korvaamattoman tärkeä.

Arvioinnin kansainvälinen ja kansallinen viitekehys

Itä-Suomen yliopistojen arviointiprojekti on sekä kansainvälisesti että kansallisesti ajankohtainen ja tärkeä. Muissa Pohjoismaissa, Isossa Britanniassa, Yhdysvalloissa ja Kanadassa sekä Australiassa on tehty tai on meneillään selvityksiä ja arviointeja, joissa tarkastellaan yliopistoverkoston ulottamista haja-asutusalueille ja yliopistojen vaikutuksia näiden alueiden kehitykseen. OECD ja Euroopan yliopistojen yhdistys CRE ovat niinkään perustaneet laajoja kansainvälisiä projekteja näistä teemoista. Suomalaista yliopistolaitosta kahdessa viimeksi mainitussa yhteydessä ovat edustaneet Joensuun ja Kuopion yliopistot.

Myös kansallisissa puitteissa arviointi sijoittuu mielenkiintoiseen ajankohtaan. Sekä yliopistolaitoksessa että yhteiskunnan aluerakenteissa ja alueellisessa kehitystyössä on tapahtunut merkittäviä muutoksia. Uuden yliopistolain myötä yliopistot voivat entistä itsenäisemmin päättää toiminnostaan. Myös siitä, missä määrin konkreettinen alueellinen kehitystyö kuuluu niiden toiminta-ajatuksen. Yliopistojen rahoituksen rakenne muuttuu ns. ulkopuolisen rahoituksen - sisältäen mm. alueellisen rahoituksen ja esim. EU:n ohjelmista alueellisiin tarkoituksiin tulevan rahoituksen - jatkuvasti kasvaessa. Ammattikorkeakoulut, jotka mm. ylläpitäjätahoista johtuen omaavat vahvan alueellisen taustan ja poliittisen tuen, ovat vakiinnuttamassa asemiaan. Myös yhteiskunnan ja elinkeinoelämän aluerakenteissa tapahtuneilla uudistuksilla (uudet maakunnat, TE-keskukset, osaamiskeskukset) on

merkittävää vaikutusta yliopistojen toimintaan.

Itsearviointiraporteista

Itsearviointiraportit sisältävät varsin kattavat kuvaukset ja analyysit yliopistojen alueellisen vaikuttavuuden eri komponenteista. Tarkasteltuja tekijöitä ovat mm. opiskelijarekrytointi, valmistuneiden työllistyminen ja työelämään sijoittuminen, yliopiston suorat ja kerrannaiset taloudelliset vaikutukset (alueen työllisyys, verotulot, liike-elämän rahavirrat), elinkeinoelämän dynamon rooli (uusyritystoiminta, tutkimus- ja tuotekehitys, koulutus ja konsultointi), virikkeet kulttuuri- ja yhteiskuntaelämälle, alueen kansainvälisten kontaktien edistäminen.

Itä-Suomen yliopistot edustavat yhdessä n. 10%:n osuutta Suomen yliopistolaitoksesta. Tämä merkitsee vuoden 1997 lukuina 15000 kokopäiväopiskelijaa, 1700 tutkintoa, joista 100 tohtorintutkintoa, 850 opettajaa ja 2000 muuta virkamiestä sekä 600 milj. mk budjettirahaa ja 250 milj. mk muuta rahaa. Kerrannaisvaikutuksineen yliopistot edustavat jo pelkästään taloudellisesti melkoista toimijaa Itä-Suomen alueella. Numeerisesti mitattujen tekijöiden lisäksi raporteissa esitetään sekä yliopistoyhteisön eri ryhmien että ulkoisten sidosryhmien keskuudessa suoritettujen kyselyjen ja haastattelujen tuottamia tuloksia yliopistojen näkymisestä ja vaikuttamisesta alueillaan.

Yleisiä huomioita

Arviointiryhmä saattoi todeta, että kaikki kolme yliopistoa ovat vajaat kolmekymmentä vuotta kestäneen toimintansa aikana saavuttaneet kansallisesti ja kansainvälisesti vakiintuneen ja tunnustetun aseman. Jokaisella on myös omat vahvuusalueensa. Vierailujensa aikana ryhmä pääsi hyvin konkreettisesti toteamaan, miten ympäristöt eri sidosryhmineen kokivat yliopistojen merkityksen tärkeäksi ja yliopistot nauttivat alueillaan suurta arvostusta. Yliopistot olivat erityisesti sijaintikaupungeilleen yksi niiden keskeisimmistä merkkituloista. Oman yliopiston merkitys koettiin sekä konkreettisena että symbolisena, arvoperusteisena.

Itä-Suomen yliopistot perustettiin 1960-luvun suuren alue- ja yliopistopoliittisen keskustelun tuloksena. Syntyi kolmen itsenäisen, eri paikkakunnille sijoitetun yliopiston malli. Kullekin yliopistolle luotiin oma profiilinsa niin, että niillä tähän päivään tultaessa on yhdessä lähes koko kentän kattava tieteenalavalikoima. Yliopis-

tojen nyt hallitsema yhteensä 10%:n osuus Suomen yliopistolaitoksesta on hyvin tarkkaan sama mitä Oulun yliopisto yksinään edustaa. Arviointiryhmällä ei ollut ajankäytöllisiä eikä tietoperustaisia edellytyksiä ryhtyä vertaamaan näiden kahden eri "alueyliopistomallin" tuloksellisuutta alueellisessa vaikuttavuudessa. Tässä olisi kuitenkin mitä ilmeisemmin haastava tutkimus- ja selvityskohde jollekin tulevalle hankkeelle. Oulun yliopiston suunnittelupäällikkö **Olavi Jakkula** onkin eräässä kirjoituksessaan jo ehtinyt ehdottaa tällaisen arviointiprojektin toteuttamista.

Yleistoteamuksena Itä-Suomen yliopistojen alueellisesta roolista, kun alueeksi käsitetään koko Itä-Suomi, arviointiryhmä joutui kuitenkin toteamaan, että mikään kolmesta yliopistosta ei ole selkeästi koko Itä-Suomen yliopisto, vaan niiden vaikutukset jäävät enemmänkin paikallisiksi, lähinnä oman maakuntansa kattaviksi. Tämänkin alueen sisällä sijaintikaupungin merkitys vielä korostuu, vaikuttavuus vähenee nopeasti etäisyyden kasvaessa. Eräistä merkittävistäkin yhteistyöhankkeista huolimatta yliopistojen ei juurikaan koettu muodostavan mitään erityistä itä-suomalaista yliopistokokonaisuutta.

Alueellisuus yliopistojen tehtäväkuvassa

Alueelliset näkökohdat olivat vahvasti esillä yliopistoja perustettaessa. Tämä näkyy myös yliopistojen joka-päiväisessä toiminnassa. Arviointiryhmä voikin todeta yliopistojen olevan merkittävässä vuorovaikutuksessa oman (lähi)alueensa kanssa useallakin aiemmin mainitulla loholla. Tämä vuorovaikutus näyttää kuitenkin syntyneen ilman selkeää strategista suunnitelmaa, sillä yliopistojen tehtäväkuvissa ja tavoiteasetteluissa alueelliseen vaikuttavuuteen liittyvät tekijät ja toimenpiteet eivät ole erityisen keskeisesti esillä. Joensuun yliopiston uusim-

Arviointiryhmä

professori Urban Dahllöf
professori John Goddard
professori Ilkka Virtanen
professori Chris O'Brien
professori Jussi Huittunen
Dr. Ola Roman

missä suunnitelmissa yliopiston toiminta-ajatuksen tosin sisältyy eksplisiittisesti myös itäisen Suomen kehittäminen. Täydennyskoulutuskeskukset toiminta-ajatuksiin muodostavat niin ikään tärkeän poikkeuksen tässä suhteessa. Opetusministeriön ja yliopistojen välisissä tulosopimuksissa alueelliset näkökohdat esiintyvät lähinnä konkreettisten hankkeiden yhteydessä, yleisellä tavoitteellisella tasolla ei alueellisia näkökohtia juurikaan käsitellä. Vastaavasti sopimusten yliopistojen yhteistyötä käsittelevissä kohdissa Itä-Suomen yliopistot eivät erottaudu miksikään selkeäksi omaksi ryhmäkseen.

Yhteisiä kehittämissuosituksia

Alueellisen vaikuttavuuden näkökulmasta asioita tarkastellessaan arviointiryhmä teki mm. seuraavat huomiot ja suositukset koskien yliopistojen käytännön toimien järjestämistä. Paikallisen ja alueellisen rahoituksen osuus yliopistojen budjetin ulkopuolisesta rahoituksesta on kaikilla Itä-Suomen yliopistoilla merkittävä. Rehtorien rooli tämän rahoituksen hankinnassa on ollut huomattava. Muilta osin rahoituksen hankinta ja kanavointi kohteisiinsa vaikuttaa ad hoc tyyppiseltä ja kaipaisi lisää järjestelmällisyyttä. Vierailujen yhteydessä kävi myös ilmeiseksi, että yliopiston alueellinen vastuu kaipaa laajalaisempaa, koko yliopistoyhteisön sitoutumista asiaan. Sitoutumisen tulee olla sekä ammatillista että sosiaalista (mm. professorikunnan toiminta ja näkyminen paikallisessa yhteiskunta- ja kulttuurielämässä). Täydennyskoulutuskeskusten toiminnoissa alueelliset näkökohdat ovat keskeisesti esillä, mutta keskukset toimivat monesti liiankin itsenäisesti ilman selkeää yhteenkuuluvuutta koko yliopiston toimintastrategian kanssa. Täydennyskoulutuskeskuksen ja yliopiston laitosten välillä esiintyy myös varsin paljon kitkaa ja vakiintumattomuutta esim. rahoituskellisten ratkaisujen kohdalla. Ryhmä suosittelee käytännön muuttamista kohti laitosten välisiä sopimuksia marginaalikustannuseriaatteella tehtyjen yksilötason sopimusten sijasta.

Yliopistokohtaisia arvioita

Lappeenrannan teknillisen korkeakoulun vahvuutena nähtiin ennen kaikkea erittäin hyvät ja toimivat suhteet alueen teollisuuden ja yritysmaailman kanssa, hyvät suhteet myös muihin lähialueen sidosryhmiin sekä onnistuneen, aluetta hyvin palvelevan tekniikan ja talouden yhdistävän koulutus- ja tutkimuskonseptin luominen. Kehittämistä kaipaavina kohteina taas nähtiin

mm. opetuksen ja tutkimuksen laatu järjestelmän aikaansaaminen, yliopiston kansalliseen ja kansainväliseen tunnettuuteen panostaminen sekä yliopiston, sen henkilökunnan ja opiskelijoiden saattaminen läheisempään yhteyteen ympäristön asukkaiden ja kulttuurielämän kanssa.

Kuopion yliopisto on onnistunut erinomaisesti tavoitteessa poistaa lääkäri- ja hammaslääkäripula Itä-Suomesta ja maastamme laajemminkin. Yliopistosta on muodostunut kansallisesti ja kansainvälisesti merkittävät terveys-, bio- ja ympäristötieteiden keskus, jossa työskentelee lukuisia korkeatasoisia tutkimusyksiköitä ja -ryhmiä ja joka on toteuttanut monia innovatiivisia tutkimus- ja kehitysprojekteja niihin liittyvine kaupallisine tuotteistamisineen. Yliopistolla on myös tärkeä rooli kansallisesti merkittävien tutkimuslaitosten paikallisyksiköiden perustamisessa ja kehittämisessä. Ryhmä toisaalta soisi, että perusterveyshuollon ja kansanterveystyön merkitys vahvistuisi yliopiston tehtäväkuvassa alkuperäisen tavoiteasettelun mukaisesti. Yritysyhteistyö ja yrittäjyyteen panostaminen tulisi laajentaa myös yliopiston päätoimialojen ulkopuolelle ja niiden tulisi saavuttaa laajempaa omistajuutta koko yliopistoyhteisössä.

Joensuun yliopisto on tieteenalavalikoimaltaan lähimpänä perinteistä sivistysyliopistoa. Siitä onkin tullut merkittävä sivistystason nostaja Itä-Suomessa laajan ja monipuolisen opettajankoulutuksensa ansiosta. Yliopisto on myös merkittävä karjalaisen kulttuurin tuntija ja vaalija. Yliopiston parhaat laitokset (mm. metsätieteet ja luonnontieteet) ovat korkeata kansainvälistä tasoa. Yliopisto on tunnettu innovatiivisista toimistaan hallinnollisten ja rakenteellisten uudistusten kokeilijana ja käyttöönottajana. Vierailunsa aikana arviointiryhmä havaitsi kuitenkin merkittävää kitkaa yliopiston emoyksikön ja Savonlinnassa sijaitsevan yksikön välillä. Tässä on yliopistolla selvä kehittämiskohde. Yliopiston ulkoiset, erityisesti yritys-suhteet ovat kolmesta arvioidusta yliopistosta vaatimattomimmat. Yliopiston on myös syytä kiinnittää erityistä huomiota opiskelija-aineksen ja valmistuneiden monitorointiin ja yhteyttä yliopiston laatu-järjestelmiin.

Lopuksi

Arviointinsa perusteella asiantuntijaryhmä vielä suosittelee, että korkeakoululaitoksen alueellisia vaikutuksia koskevaa selvitystyötä jatketaan ja että arvioinnit ulotetaan kattamaan koko maa, tarkastelut suoritetaan

Viitteet:

Dahllöf, U., Goddard, J., Huttunen, J., O'Brien, C., Román, O. & Virtanen, I. 1998. Towards the Responsive University; The Regional Role of Eastern Finland Universities. Publications of Higher Education Evaluation Council 8:1998.

Kinnunen, J., Laitinen, A., Husso, H., Teittinen, T. & Nerg, P. 1998. Kuopion yliopiston vaikuttavuus. Itsearviointiraportti. Kuopion yliopiston julkaisuja F. Yliopistotiedot 21.

Kyläheiko, K. 1998. The Regional Role and Effectiveness of Lappeenranta University of Technology. Self-Evaluation Report. Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu. Hallinnon julkaisuja 78.

The Regional Impact of the University. University of Joensuu. Self-Evaluation Report. 1998.

integroidusti usean eri hallinnonalan näkökulmasta ja ammattikorkeakoululaitos otetaan analyysiin mukaan. Olisi myös syytä harkita, olisiko yliopistojen tulossopimuksissa käytettäviin kriteereihin sisällytettävä myös alueellista vaikuttavuutta kuvaavia mittareita. Alueellisia kriteereitä painottaessaan arviointiryhmä haluaa kuitenkin korostaa, että yliopisto hyödyttää myös omaa aluettaan parhaiten silloin, kun se yleisin kansallisin ja kansainvälisin kriteerein mitattuna on opetuksessaan ja tutkimuksessaan mahdollisimman korkeatasoinen. Korkeatasoinen tieteellinen tutkimus ja siihen perustuva opetus sekä alueellinen kehittämistyö eivät näennäisestä dualisuudestaan huolimatta kuitenkaan välttämättä ole toisilleen vastakkaiset. Huippututkimuksen käytännön sovellukset ja näihin perustuvat alueelliset yritys-innovaatiot ovat toimivia esimerkkejä onnistuneesta rinnakkaiselosta. Itä-Suomen kolme yliopistoa ovat tästäkin näkökulmasta tarkasteltuna monessa suhteessa varsin hyvällä kehitysuralla. □